

ідеалів добра, планетарної етики тощо, імплементуючи підходи мультикультуралізму із його правом на культурну та релігійну самоідентифікацію, із декларованою орієнтованістю на мирне продуктивне співіснування в межах єдиного глобального соціокультурного простору. Історія релігії демонструє конфліктогенну ситуацію в межах опозиції «свій – чужий», а глобальний світ сприяє її загостренню, проте саме на її пом'якшенні акцентовані аксіологічні пріоритети концепції мультикультуралізму, створюючи справді сприяливі умови для реалізації принципів релігійної толерантності.

Список використаних джерел

1. Григоренко А. Ю. «Свой – чужой» в истории религии // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – 2012. – №146. – С.41–47.
2. Декларация принципов терпимости (принята резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года) [Электронный ресурс]. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml.
3. Дзвінчук Д. І. Розвиток освітніх систем у ХХ столітті та нові запити ХХІ століття // Вища освіта України. – 2007. – №1. – С.27–35.
4. Конохова А. В. Диалектика насилия и ненасилия в восточной и отечественной религиозно-этических традициях // Вестник КГПУ им. В. П. Астафьева. – 2012. – №3. – С.194–198.
5. Косиченко А. Г. Глобализация и религия // Век глобализации. – 2013. – №1. – С.47–58.
6. Свириденко Д. Б. Феномен віртуальної реальності в європейській філософії на межі ХХ – ХХІ ст. (історико-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.05 «Історія філософії» / М–во освіти і науки України, Дніпропетр. нац. ун–т. Дніпропетровськ, 2008. – 18 с.
7. Чистякова О. В. Насилие и религия как социальные феномены современности (философско-антропологический контекст) // Вестник РУДН. Серия: Философия. – 2015. – №1. – С.116–136.
8. Шандор Ф. Сакралізаційні та секуляризаційні тенденції в суспільстві ризиків // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2016. – Вип.2. – С.271–276.
9. Яроцька О. В. Секуляризація та її осмислення в сучасному релігієзнавстві й теологічній думці // Гуманітарні студії. – 2014. – Вип.24. – С.86–94.
10. Schmidt E. M. B., Jankowski P. J. Predictors of Relational Aggression and the Moderating Role of Religiousness // Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma. – 2014. – Vol.23. – P.333–350.
11. Svyrydenko D. Divided Universities: The Postcolonial Experience of Contemporary Ukrainian Higher Education // Future Human Image. – 2017. – Vol.7. – P.128–134.

References

1. Grigorenko A. Ju. «Svoj – chuzhoj» v istorii religii // Izvestija RGPU im. A. I. Gercena. – 2012. – №146. – С.41–47.
2. Deklaracija principov terpmosti (prinjata rezolucijec 5.61 General'noj konferencii JuNESKO ot 16 nojabrja 1995 goda) [Elektronnyj resurs]. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml.
3. Dzvynchuk D. I. Rozvytok osvitnih system u XX stolitti ta novi zapyty XXI stolittja // Vyshha osvita Ukrai'ny. – 2007. – №1. – С.27–35.
4. Konuhova A. V. Dialektika nasilija i nenasilija v vostochnoj i otechestvennoj religiozno-jeticheskijh tradicijah // Vestnik KGPU im. V. P. Astaf'eva. – 2012. – №3. – С.194–198.
5. Kosichenko A. G. Globalizacija i religija // Vek globalizacii. – 2013. – №1. – С.47–58.
6. Svyrydenko D. B. Fenomen virtual'noi' real'nosti v jevropejs'kij filosofii' na mezhi XX – XXI st. (istoryko-filosofs'kyj analiz): avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk: 09.00.05 «Istorija filosofii'» / M–vo osvity i nauky Ukrai'ny, Dnipropetr. nac. un–t. Dnipropetrovs'k, 2008. – 18 s.
7. Chistjakova O. V. Nasilie i religija kak social'nye fenomeny sovremenosti (filosofsko-antropologicheskij kontekst) // Vestnik RUDN. Serija: Filosofija. – 2015. – №1. – С.116–136.
8. Shandor F. Sakralizacijni ta sekularizacijni tendencii' v suspil'stvi ryzykiv // Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo nacional'nogo universytetu. Serija: Pedagogika. Social'na robota. – 2016. – Vyp.2. – С.271–276.

9. Jaroc'ka O. V. Cekuljaryzacija ta i'i' osmyslennja v suchasnomu religijeznavstvi j teologichnij dumci // Gumanitarni studii'. – 2014. – Vyp.24. – С.86–94.

10. Schmidt E. M. B., Jankowski P. J. Predictors of Relational Aggression and the Moderating Role of Religiousness // Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma. – 2014. – Vol.23. – P.333–350.

11. Svyrydenko D. Divided Universities: The Postcolonial Experience of Contemporary Ukrainian Higher Education // Future Human Image. – 2017. – Vol.7. – P.128–134.

Kachmar O. V., Ph.D. in pedagogy, associate professor, assistant professor of arts disciplines of elementary education at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk), Oleksandra75@mail.ru

Potential of religion in overcoming aggression in a secular society

The article analyzes the possibilities of religion to act as an effective tool for influencing on phenomenon of aggression at the level of personality and society at the scope of current tendency of secularization. It is shown that rationalism in the religious sphere can help to avoid the threats of de-modernization, extremism and fundamentalism, helping to rationally identify a potential conflict situation and solve it without appeal to religious dogmas. Rationalization can provide both (pragmatic and axiological) dimensions of civilizational progress without manifestations of aggression, create a space for the actualization of such a complex phenomenon as religious tolerance even against the backdrop of processes of secularization. Contemporary religion, despite the challenges of secularization, must unleash the potential of the idea of non-violence, giving way to ambitious demonstrations of its own superiority over other denominations in favor of rational reconciliation, making a step towards strengthening its own potential in the processes of a non-aggressive, non-conflict civilization advancement.

Keywords: religion, secularization, aggression, globalization, religious fundamentalism, religious tolerance, rationality.

* * *

УДК 291.3.27.

Бойко П.,

кандидат богословських наук, старший викладач,
Київська православна богословська академія
(Україна, Київ), ulia2852@gmail.com

БОГОСЛУЖБОВІ ТРАДИЦІЇ КИЇВСЬКОЇ РУСІ В КОНТЕКСТІ СВДЧЕНЬ ПРО АСКОЛЬДОВЕ ХРЕЩЕННЯ

Досліджено богослужбову традицію Київської Русі як до так і після хрещення, історію Аскольдового хрещення і початки християнського богослужіння в період його правління, стосунки Аскольда з Візантією та іншими сусідніми державами й народами. Розглянуто візантійські літургічні традиції, які мали найбільший вплив на перші Києво-Руські богослужіння а також проведено паралель із сучасними українськими чинами й послідуваннями.

Ключові слова: хрещення, Київська Русь, Візантія, Аскольд, християнство, богослужіння, устава, літургія.

Проблема вивчення історії Київської Русі торкається істориків, філософів і богословів сучасної наукової школи, цінність тематики сьогодні у вітчизняній та зарубіжній науці безперечна. Дослідження богослужбових традицій на Русі в часи князя Аскольда, вплив Константинопольської церкви на формування богослужбового уставу Київської Русі допоможе глибше розглянути і вивчити цей період історії. Аналіз наукових досліджень. Факти походження князя Аскольда київського на Константинополь у 860-му році описані у «Повісті временних літ», Іоакимівському, Никонівському, Густинському літописах, Київському Синописі та інших вітчизняних джерелах. Аналогічне свідчення про похід Аскольда ми знаходимо і в болгарському рукописі Хронографі Георгія Амортла. Візантійська хроніка Манасії подає навіть точну дату нападу Русі на

столицю Візантії – 18 червня 860–го року. Неоцінений вклад у вивчення історії Древньої Русі вніс академік Петро Толочко, Сергій Шумило досліджував історію життя князя Оскольда де описував запровадження християнства на русі. Свящ. Олександр Шмеман прот. Богослужение в секулярний век, Юрій Рубан та інші.

Володимирове хрещення Київської Русі здавна цікавило істориків і не тільки вітчизняних. Ми маємо численні гіпотези, версії, концепції подій 988 року. Та цікавішим є те, що закордонні джерела теж говорять про християнізацію Русі, але відносять цю подію до 860–х років, до часів Київського кагана Аскольда (послання патріарха Фотія, слова імператора Костянтина Багрянородного про свого діда – імператора Василя I Македонянина, який правив тоді ж, коли Аскольд у Києві. Мусульмани теж вважали Русь християнізованою ще за сто років до Володимира.

Якщо ж на Русі були християни до Володимирівого хрещення, то актуальним є питання яким було богослужіння у цих християн і чи було воно взагалі. Через брак свідчень, чи точніше через практичну їх відсутність, будемо говорити про богослужіння Аскольдового періоду і Візантійський вплив на нього, аналізуючи більш пізні джерела – періоду правління княгині Ольги, Ярополка, Володимира, Ярослава Мудрого.

Отож, метою праці є дослідження богослужбових традицій на Русі до Володимирівого хрещення і візантійський вплив на них. Відповідно до мети є потреба проаналізувати свідчення літописів та інших джерел про Аскольдове хрещення, дослідити неруські джерела про християн на Русі в часи князя Аскольда та вказати вплив Константинопольської церкви на формування богослужбового уставу Київської Русі.

Прийняття християнства Київською Руссю зазвичай пов'язують з хрещенням св. благовірного князя Володимира і датується 988 роком. Однак відомо, що християни на київських землях жили і раніше. За сказаннями древніх літописів, заснуванню Києва передувало пророцтво апостола Андрія Первозванного, який побував у цих місцях близько 40–го року від Р. Х. Пропливаючи по Дніпру і побачивши живописну місцевість з чисельними поселеннями людей, сказав своїм ученикам: «Чи бачите гори ці? На цих горах засяє благодать Божа, буде місто велике і багато церков Бог воздвигне». «І піднявся на гори ці, і благословив їх, і поставив хрест, і, помолвившись Богу, зійшов з гори тієї, де згодом постав Київ».

Проїшли віки і на благословенній землі із придніпровського племені полян появляються три брати – Кий, Щек, Хорив і їхня сестра Либідь. Вони і побудували місто в ім'я старшого з них. Пам'ять про цих князів і їхню сестру залишилась в назвах гір, річок, вулиць у Києві.

Початок існування власне Руської Церкви на чолі з єпископом сягає 862–го року, часів князювання Аскольда і Діра, перший з яких, на думку деяких істориків, прийняв християнство і був хрещений з іменем Миколай. На одному з горбів на березі Дніпра, що має назву Аскольдова могила, вже після князя Володимира благочестивий боярин Олма побудував церкву святителя Миколая, вшановуючи таким чином пам'ять Аскольда–християнина. До цієї ж епохи відноситься і свідчення

Константинопольського патріарха Фотія, який в Окружному посланні 866–867 рр. писав, говорячи про хрещення болгар: «І не тільки цей народ (болгари) проміняли колишнє нечестя на віру в Христа, але навіть багатьма неодноразово прославлені і в жорстокості, і скверновбивстві всіх залишаючи за собою так звані русичі, які, загарбавши навколишніх за собою так високо про себе думаючи, підняли руки і проти ромейської держави. А в теперішні часи навіть і вони проміняли еллінське (язичницьке) і нечестиве вчення, якого дотримувались раніш, на чисту і неподільну християнську віру, з любов'ю поставивши себе в чин підданих і друзів наших, замість грабунків і великого супротиву, які мали незадовго перед тим. І до такої степені розгорілось в них бажання і ревність до віри, що прийняли єпископа і пастиря, і вшановують вірування християн з великою ревністю» [6, с. 86].

У «Літописі руському» ми зустрічаємо відомості, що Аскольд і Дір були не племені Рюрика, а бояри. «І відпросилися вони в Рюрика піти до Цесарограда з родом своїм, і рушили обидва по Дніпру. Ідучи мимо, узріли вони на горі городок і запитали, кажучи: «Чий се город?» А вони, тамтешні жителі, сказали: «Було троє братів, Кий, Щек і Хорив, які зробили город сей і загинули. А ми сидимо в городі їхньому і платимо данину хозарам». Аскольд, отож і Дір zostалися удвох у городі цьому, і зібрали багато варягів, і почали володіти Полянською землею. А Рюрик княжив у Новгороді» [8, с. 12]. Однак у більш давньому Київському літописному зводі ніяких відомостей про прибуття Аскольда і Діра в Київ немає, але згадується, що вони в ньому княжили.

У якому році Аскольд прийшов до влади, сказати з достовірністю не можна. Але те, що Аскольд укріпився у Києві, став місцевим князем і діяв в інтересах східних слов'ян – достовірно.

За Аскольда Київ поступово перетворюється у політичний центр із прилеглими землями полян, деревлян, дреговичів та південно–західної частини сіверян.

Головні інтереси Аскольдової Русі охоплювали південь та південний схід. Її приваблювали багаті й сильні держави – Хозарія, Болгарія, Візантія, кавказькі країни – Грузія, Вірменія, Албанія (Азербайджан), навіть віддалений Багдад. З ними вона підтримувала активні торговельні та політичні зв'язки.

Інтереси забезпечення східного тилу спонукали Аскольда утримуватися від будь–яких конфліктів із Хозарією. Не становлячи серйозної загрози для молодої Київської держави, каганат був ще досить міцним заслоном проти кочових племен Сходу.

Лоальними (навіть союзницькими) були відносини Аскольдової Русі з мадярами. Змушені відійти під тиском печенігів до Нижнього Наддніпров'я, вони перейшли під київський протекторат.

Аскольд прийняв титул хакана (кагана), під яким його згадують тогочасні візантійські та арабські джерела, і вже це, на думку вчених, опосередковано засвідчує його претензії на харизматичну «царську» владу. Титул кагана, що відповідав імператорському (царському), був переконливим виявом політичної претензійності київського володаря.

Епоха Аскольда в розвитку Русі була визначним рубежем. Саме тоді завершується формування давньо–

руського феодалізму і держави. Аскольдова Русь проводить активну зовнішню політику і здійснює низку масштабних акцій, з–поміж яких особливо слід виділити походи на Константинополь і укладення перших договорів з греками та прийняття християнства.

Щодо питання, скільки було походів і коли вони відбувалися, в літературі немає певності. Більшість науковців вважають, що реально мав місце лише один похід на Константинополь у 860 р., який суперечливо описаний у різних документах [2, с. 65].

Головна причина походу 860–го року була, мабуть, у тому, що києво–русичі відчували велику необхідність відстояти своє місце в системі держав, причому найбільш великих і сильних, визначити свої кордони і свої інтереси, засвідчити свої претензії на міжнародній арені. Усе це в тих умовах можливо було здійснити, тільки продемонструвавши свій військовий потенціал. Інакше не було ніяких надій на те, що такі держави, як Візантія, укладуть з новим політичним утворенням дипломатичні (включно з торговими) угоди.

18 червня 860 р., згідно з Брюссельською хронікою, численне військо русів з моря та суші оточило столицю Візантійської імперії – Константинополь. Військо русів нараховувало не менше 8 000 воїнів. Напад був несподіваним. Оскільки русам не дали відсіч, вони оточили Константинополь, розграбували околиці міста, захопили в полон і вбили багато жителів. Пограбували також області, що за 100 км від Царгорода. Жителі Константинополя з жахом чекали штурму. Імператор Візантії Михаїл III почав переговори з Аскольдом. Проте втручання Промислу Божого навіть лихо обернуло на добро. Після молебню та покладання Св. патріархом Фотієм Ризи Божої Матері у море під час облоги русичами Константинополя здійнялась буря, і «потопи безбожних Руси кораблі». Адже внаслідок такого чуда Божої Матері, явленого у 860–му році, князь Аскольд Київський та частина руського війська, вражені силою та величчю християнського Бога, вирішили в Константинополь послів. З імперією уклали мирну угоду і попросили хрещення. Через деякий час патріарх Фотій відправив до русів єпископа.

Никонівський літопис оповідає про хрещення при Аскольді: русичі начебто і збирались хреститись, але погодились на це, лише впевнившись у божественній силі нової віри, – святе Євангеліє не згоріло у вогні. «Сие видевши Руси удивившася, чудящася силе Христове, и все крестисаша» [7, с. 9]. Аскольд охрестився, ймовірно, з певною кількістю дружинників і народу. Князь дістав при хрещенні ім'я Миколай.

Саме з цієї події у IX ст. розпочався нелегкий і довготривалий процес християнізації Київської Русі [13, с. 45].

Факти походу князя Аскольда київського на Константинополь у 860–му році описані у «Повісті временних літ», Іоакимівському, Никонівському, Густинському літописах, Київському Синописі та інших вітчизняних джерелах. Аналогічне свідчення про похід Аскольда ми знаходимо і в болгарському рукописі Хронографі Георгія Амортола. Візантійська хроніка Манасії подає навіть точну дату нападу Русі на столицю Візантії – 18 червня 860–го року.

Однак найціннішими джерелами про ті події є свідчення очевидця – патріарха св. Фотія Великого, який

не лише повідомляє про напад Русі на Константинополь, а й свідчить, що руси, настрашені чудом Божої Матері, відмовились від язичництва, і визнавши істинність віри Христової, виявили бажання охреститися. Окрім цього, згідно зі свідченнями Св. Фотія, цар Михаїл III вирішив до Києва єпископа та священників, і на Русі навіть було засновано окрему єпархію (митрополію) [13, с. 45].

Похід руських дружин на Константинополь у 860–му році став важливою віхою Русі. Як писав константинопольський патріарх Фотій, відбулося «Відкриття Русі». Саме з цієї події у візантійських та інших закордонних хроніках починається офіційний відлік історії Київської Русі. «Повість временних літ» зазначає, що з цього часу «начася прозивати Руська земля» [11, с. 14].

Запровадження християнства на Русі в середині IX ст. було подією глибоко закономірною, тісно пов'язаною із загальною історичною обстановкою у світі і мало значний вплив на культурно–історичний розвиток східних слов'ян. Поступово почало засвоюватися монотеїстичне світосприйняття, з'являється перша історична хроніка Русі, так званий «Літопис Аскольда», який в основному являв собою ідеологічний документ, покликаний визначити місце Київської Русі у тодішньому світі. Русь мусила насамперед усвідомити своє минуле і чітко визначити власне місце серед інших країн християнського світу.

Таким чином, Аскольдове хрещення стало подією широкого міжнародного значення. Незалежно від остаточних наслідків, цей процес не міг не діяти. Інша річ, що хід самого процесу виявився надто складним і тривалим і мусив перейти багато стадій і карколомних рубежів.

Як оповідає «Літопис руський», близько 882–го року життя Аскольда було перерване підступним убивством. Новгородський воевода Олег зрадницьки вбив Аскольда під час мирних переговорів. Владу в Києві захопила язичницька династія Рюриковичів. Є всі підстави вважати, що події 882–го року були сплановані й організовані антихристиянською опозицією Аскольда, бо навряд чи зміг би Олег захопити добре укріплену столицю Київської Русі.

Із смертю Аскольда всі його починання завмерли. Почався довгий і драматичний період язичницької реакції, погіршилися стосунки з Візантією.

Але незважаючи на такий перебіг подій, прийняття християнства києво–русичами (хоч і незначною їх кількістю) заклало християнську духовну основу слов'янам, стало початком розвитку нового духовного світогляду на землях Наддніпрянщини, поворотним моментом ходу історії русичів.

Промислом Божим Київська Русь стала на шлях Христового світла. Цей шлях Русі освятив своєю мученицькою смертю Аскольд Київський, охрещений під покровом Цариці Небесної, яка стала заступницею Святої Київської Русі.

Свята Цариця Небесна явила своє чудо і навінула русичів на шлях істини, і це було не вперше. Богородиця явила своє заступництво за весь рід людський знову: у 910–му році за правління благочестивого царя Лева Мудрого, у преславній церкві Пресвятої Богородиці, що у Влахернах, під час звершення всенічної служби, в недільний день, першого числа місяця жовтня, о

четвертій годині ночі, у присутності численного народу святий Андрій, Христа ради юродивий, звів очі свої вгору і побачив Царицю Небесну, Покровительку всього світу, Пресвяту Діву Богородицю, Яка стояла в повітрі і молилася, сяючи сонячним світлом, і покриваючи людей Своім чесним омофором. Бачачи це, святий Андрій сказав учневі своєму, блаженному Епіфанію:

– Чи бачиш, брате, Царицю і Владичицю всіх, Яка молиться за весь світ?

Епіфаній відповів:

– Бачу, святий отче, і жахаюся.

Як колись святий Іоан Богослов бачив на небі велике знамення, Жону, Яка одягнулася в сонце, так і святий Андрій у Влахернській церкві, подібно до неба, побачив Невісту Невісину, одягнену в сонячну порфіру [5, с. 439]. Українська Церква, по сьогодні, вшановує Царицю Небесну, як Ту, Яка своїм чесним покровом направила наших предків на шлях Християнської віри.

Разом з прийняттям християнства з Царгорода Русь прийняла і візантійські літургійні традиції. Після хрещення св. князя Володимира і особливо за часів князювання св. Ярослава Мудрого на Русі будується багато храмів, з'являються переклади богослужбових книг на церковнослов'янську мову. На початку XI століття в Києві зводиться Софійський собор – у образ Святої Софії Константинопольської. Ми можемо з певною часткою ймовірності припускати, яким було богослужіння у перших слов'янських церквах. Безсумнівно, що воно було запозичене з Візантії. У той час у Візантії були поширені два устави: Студійського монастиря в Константинополі та Великої церкви (Святої Софії), або пісенне послідування.

На жаль, існує дуже мало даних на користь того, що на Русі в давнину здійснювалось пісенне послідування Великої церкви. Кілька збережених давньоруських Кондакарій, а також деякі літургійні чини, які зберігалися в обідній собору Софії Новгородської, почасти свідчать на користь цього. Про раннє розповсюдження Студійського уставу свідчить літописне повідомлення під 1015-им роком про те, що святий страстотерпець Борис перед смертю співав «заутреню», яка включала в себе шестипсалміє і канон, що характерно для Студійського уставу. Крім цього, перші слов'янські богослужбові книги, які з'являються на Русі в кінці IX–X ст., – Октоїх, Тріодь, Мінея – характерні для монастирської традиції.

Можна припустити, що в кафедральних і парафіяльних храмах Київської Русі, наприклад, в Десятинній церкві, побудованій князем Володимиром, або пізніше у Святій Софії, звершувалося богослужіння за уставом Великої церкви, тобто пісенне послідування. Про те, як звершувалося це богослужіння, можна судити на підставі найдавнішого новгородського Евхологія (Службеника) XIII століття, відомого як кодекс Софійський 518. У цьому Евхології, крім літургії, містяться чини вечірньої, утрені і «панахиди» (pannichis) – одного з богослужінь добового кола за уставом Великої церкви. Як зазначає Ю. Рубан, який опублікував текст Софійського Евхологія 518, всі літургійні чини російських службеників XIII–XIV століть в основному відповідають літургійним текстам візантійських Евхологій в період у після іконоборства (VIII–X століття) [10, с. 7]. Хоча до нас і не дійшло жодного російського службеника XI–XIII століть, завдяки консерватизму

священнослужителів і переписувачів, ми маємо можливість бачити, як звершували богослужіння на Русі за часів князя Володимира.

Перш ніж говорити про власне «панахиди», слід порушити питання про розвиток богослужіння Часів у Візантійській Церкві, звідки воно було перенесено і на Русь. Богослужіння Часів, що звершується сьогодні в Українській Православній Церкві за Єрусалимським уставом, логічно і хронологічно строго відповідає певному часу доби. Служби добового кола містяться в Часослові і розподілені на сім окремих служб: це полуношниця (служба в середині ночі), утреня (служба на світанку) з першим часом (який з'явився не раніше X століття), час третій, шостий і дев'ятий, вечірня (вечірня служба при запалених світильниках) і повечір'я (служба після вечірньої трапези). Такий порядок служб був введений Феодором Студитом в Константинопольському монастирі Студіон, відновленому після іконоборчої кризи. Феодор не став відновлювати богослужіння стародавньої константинопольської обителі «Невсипущих» або «акімітів», але запозичив чин служб монастиря святого Сави поблизу Єрусалима, який в свою чергу, ще раніше прийняла деякі обряди церкви «Анастасіс» або Святого Гробу Господнього в Єрусалимі. Такий порядок монастирського богослужіння «е сьогодні єдиним, який звершується на всьому Сході, який дотримується Візантійського обряду, як в найменшому монастирі, так і в найголовнішому соборі», – зазначає М. Арранц [1, с. 20]. В давнину ж такої одноманітності в порядку звершення служб не було. Поряд з іншими монастирськими уставами служб, сильно відрізняються від нашого Часослова (устава «двадцяти чотирьох часів», акімітіва ін.) існував чин соборного богослужіння за уставом Святої Софії Константинопольської – Великої церкви. Цей чин богослужіння був знову відкритий для нас сучасним літургістом о. Мігелем Арранц [3]. Чин пісенного послідування у Візантії існував не у вигляді окремої книги, як палестинський Часослов, а як розділ всередині стародавнього візантійського Евхологія.

З самого початку існування Церкви на Русі в ній звершувались прийняті в Константинополі літургії святих Василія Великого та Іоана Золотоустого, а також Літургія Раніш освячених Дарів в будні дні Великої посту. В давньоруських службениках літургії розміщені саме в такому порядку, як вказано вище, що відображає константинопольську практику звершення літургії св. апостола Якова, хоча до кінця XIX ст. ця літургія на Русі не служили [4]. Давньоруські чини літургії відрізняються від сучасного чину наступним: для літургії могло використовуватись від однієї до п'яти просфор; приготування дарів звершував диякон; в склад літургії входили деякі молитви, що нині відсутні, а також деякі молитви були відсутні, наприклад на облачення, перед читанням Євангелія та ін.; деякі молитви літургії Василія Великого могли замінюватись молитвами літургії апостола Якова; був відсутній тропар третього часу в анафорах Василія Великого та Іоана Золотоустого; в анафорі св. Василія були відсутні слова: «...перетворивши Духом Твоїм Святим»; був відмінним порядок Великої входу і діалогу accessus ad altare; був відмінний порядок переломлення Агнца і вливання теплоти (останнє першопочатково зовсім не вказувалось), причастя і закінчення літургії [9, с. 77].

Сучасне літургічне життя пронизане номіналізмом. Ми звершуємо «всенічне бдіння» ввечері в суботу за 2–2,5 години (а на деяких приходах і зранку в неділю!) і продовжуємо говорити, що це ця сама служба, яка звершувалась монахами в лаврі св. Сави Освяченого в IX ст. Читаємо декілька стихів псалма (чи один псалом) і називаємо це «кафізною», чотири стихи псалма називаємо «поліелеєм» і т.п. Зрозуміло, що в умовах міського життя (та й сільського також) сучасний прихід не може дозволити собі звершувати всенічне бдіння, чи просто довгі служби, в усі воскресні дні і передбачені уставом свята. На практиці вже склався неписаний «устав» скорочення служб, для зручності прихожан. Та чи не краще було б нам, взявши за основу, наприклад, сучасний грецький устав, підготувати і видати свій устав приходського богослужіння? В такому уставі можна було б передбачити видалення інтерполяцій, що розривають і викривляють анафорами свв. Іоана Золотоустого і Василя Великого, від яких відмовилась грецька Церква. В протипагу акафістів можна було б відроджувати спів древніх повних кондаків в перекладах на сучасну мову, де зберігалась би поетична краса і багатство смислу.

Свящ. Олександр Шмеман одного разу написав: «Ми на потребуємо якогось нового богослужіння, яке б було певним чином пристосоване до нашого сучасного світу. Що нам потрібно – то це відкриття заново істинного смислу і сили богослужіння, а це означає – його космологічної, екслезіологічної і есхатологічної суті. Це, звичайно, говорить про велику роботу, так звану «чистку». Це говорить про вчення і труд, про позбавлення мертвого грузу, який ми несемо з собою, дуже часто приймаючи його за саму суть наших «традицій» і «обрядів» [12]. В цьому ділі досвід Константинопольської Церкви, разом з іншими церквами, міг би допомогти нам в розчищенні «руїн» на шляху відродження нашого загальноцерковного літургічного передання.

Список використаних джерел

1. Арранц М. Как молились Богу древние византийцы. Ленинградская духовная академия, 1979.
2. Браичевський М. Літопис Аскольда / М. Браичевський. – Київ, 2001.
3. Диссертация «Богослужение Часов по спискам древнего Византийского Евхология» была защищена в Ленинградской духовной академии 27 октября 1975 года. Соискатель получил степень магистра богословия, что в русской системе богословского образования соответствует западной степени доктора, или даже несколько превосходит ее. Эта диссертация положена в основу указанной выше книги профессора о. М. Арранца.
4. Желтов М. С., Правдолюбов С., прот. Богослужение Русской Церкви, X–XX вв. (Статья для «Православной энциклопедии»). – <http://ezh.sedmitza.ru/index.html?did=649>.
5. Життя святих. (Вибрані), українською мовою, викладені за повчанням Четїх–Міней св. Димитрія Ростовського Том 5. Вересень–жовтень. – К.: Видавничий відділ УПЦ КП, 2008.
6. Карташов А. В. Очерки по истории Русской Православной Церкви. Т.1. – СПб., 2004.
7. Летописный сборник, именуемый Патриаршою или Никоновскою летописью // ПСРЛ. – 1862. – Т.9. – С.9.
8. Літопис Руський. За Іпатським списком [Пер. Л. Махновець]. – Київ, 1990.
9. Пентковский А. Иерусалимский типикон в Константинополе в Палеологовский период // ЖМП. – 2003. – №5. – С.77–87. – <http://www.sedmitza.ru/index.html?did=6534>.
10. Рубан Ю. Как молились в святой Софии Новгородской? Литургия и Панихида XIII столетия. – СПб., 2002.
11. Толочко П. П. Древняя Русь. Очерки социально–политической истории / П. П. Толочко. – К., 1987.

12. Шмеман А., прот. Богослужение в секулярный век. – <http://www.kiev-orthodox.org/site/churchlife/1106/>.

13. Шумило С. Князь Оскольд и христианизация Руси / С. Шумило. – К., 2010.

References

1. Arranc M. Kak molilis' Bogu drevnie vizantijscy. Leningradskaja duhovnaja akademija, 1979.
2. Brajchevs'kyj M. Litopys Askol'da / M. Brajchevs'kyj. – Kyi'v, 2001.
3. Dissertacija «Bogosluzhenie Chasov po spiskam drevnego Vizantij'skogo Evhologiona» byla zashhishhena v Leningradskoj duhovnoj akademii 27 oktjabrja 1975 goda. Soiskatel' poluchil stepen' magistra bogoslovija, chto v russkoj sisteme bogoslov'skogo obrazovanija sootvetstvuet zapadnoj stepeni doktora, ili dazhe neskol'ko prevoshodit ee. Jeta dissertacija polozhena v osnovu ukazannoj vyshe knigi professora o. M. Arranca.
4. Zheltov M. S., Pravdoljubov S., prot. Bogosluzhenie Russkoj Cerkvi, X–XX vv. (Stat'ja dlja «Pravoslavnoj jenciklopedii»). – <http://ezh.sedmitza.ru/index.html?did=649>.
5. Zhytija svjatyh. (Vybrani), ukrai'ns'koju movoju, vykladeni za povchannjam Chet'i'h–Minej sv. Dymytirija Rostovs'kogo Tom 5. Veresen'-zhovten'. – K.: Vydavnychij viddil UPC KP, 2008.
6. Kartashov A. V. Ocherki po istorii Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi. T.1. – SPb., 2004.
7. Letopisnyj sbornik, imenuemyj Patriarshoju ili Nikonovskuju letopis'ju // PSRL. – 1862. – Т.9. – С.9.
8. Litopys Rus'kyj. Za Ipats'kym spyskom [Per. L. Mahnovec']. – Kyi'v, 1990.
9. Pentkovskij A. Ierusalimskij tipikon v Konstantinopole v Paleolo-govskij period // ZhMP. – 2003. – №5. – С.77–87. – <http://www.sedmitza.ru/index.html?did=6534>.
10. Ruban Ju. Kak molilis' v svjatoj Sofii Novgorodskoj? Liturgija i Pаниhida XIII stoletija. – SPb., 2002.
11. Tolochko P. P. Drevnjaja Rus'. Ocherki social'no–politicheskoi istorii / P. P. Tolochko. – K., 1987.
12. Shmeman A., prot. Bogosluzhenie v sekuljarnyj vek. – <http://www.kiev-orthodox.org/site/churchlife/1106/>.
13. Shumilo S. Knjaz' Oskol'd i hristijanizacija Rusi / S. Shumilo. – K., 2010.

Boiko P., Priest, Candidate theology, senior lecturer, Kyiv Orthodox Theological Academy (Ukraine, Kyiv), ulia2852@gmail.com

Liturgical traditions of Kyivan Rus in the context of witness accounts about Askold's baptism

The paper discusses liturgical traditions of Kyivan Rus both before and after the Conversion of Rus, history of Askold's baptism and the beginning of the Christian church service during his rule. Askold's relations with Byzantium and other neighbor states and peoples; Byzantine liturgical traditions are explored that had had the most significant impact on the early Kyivan–Rus church services. The parallel is drawn with modern Ukrainian rites and acolouthias.

Keywords: Kyivan Rus, Byzantium, Askold, baptism, Christianity, church service, typikon, liturgy.

* * *

УДК 2:25.21

Гелетюк М. В.,
доктор філософії у галузі богослов'я
(Україна, с. Коршів), svitydhy@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНО–КОМУНІКАЦІЙНІ ЗАСОБИ ЯК СПОСОБИ ХРИСТІЯНІЗАЦІЇ

Розглянуто інформаційно–комунікаційні засоби за допомогою яких священик може здійснювати євангелізацію, катехизацію, проповідувати Слово Боже, а також сприяти християнізації. У статті розкрито і негативні сторони цих засобів та як вони впливають на душу людини. На прикладі пастирського служіння протоієрея Миколая Гелеюка, доведено, що священик в умовах сучасності повинен використовувати усі засоби поширення Слова Божого.

Ключові слова: пастирське служіння, Слово Боже, християнізація, проповідь, радіопередача, катехизація.